

July 2005

กระหนกในงานออกแบขสิ่งพิมพ์ : กรลศศกษาสมัยรัชการที่ ๕

สันตล คณขระเสรลฐ

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>



Part of the [Education Commons](#)

---

## Recommended Citation

คณขระเสรลฐ, สันตล (2005) "กระหนกในงานออกแบขสิ่งพิมพ์ : กรลศศกษาสมัยรัชการที่ ๕," *Journal of Education Studies*: Vol. 34: Iss. 1, Article 11.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.34.1.11

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol34/iss1/11>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact [ChulaDC@car.chula.ac.th](mailto:ChulaDC@car.chula.ac.th).

# กระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์: กรณีศึกษาสมัยรัชกาลที่ ๕

สันติ คุณประเสริฐ

## Abstract

The purposes of the study were 1) to celebrate the 150 years birthday anniversary of the King Rama 5 in B.D. 2546; in which the UNESCO had honorable announced Him to be the supreme distinguished person in the area of Art Education; 2) To investigate the design history about Thai motif in the graphic design work in the period of King Rama 5. There were two analysis criteria in the research method 1) Form: composition, visual elements, and technique; 2) Content: concepts, meanings, and function.

The results of this research were that the development of “Kranok” or Thai motif design in graphic design work had formally started during the period of King Rama 5. There were fine printing works such as books, magazine, postage stamps, and the royal symbols and emblems. Some of the interesting Thai motif designs had shown in the prints imported from the western countries. Most of the royal items and government prints had outstandingly shown the beautiful motif designs. His Majesty the King Rama V had fully proposed and participated in the design process by himself, including the criticisms of ideas concepts and forms. This was an important step which led to the foundation of unique characteristics of Thai motif in graphic design works, as the starting point of design development. Beside the artistic and aesthetic values, they also represented and reflected Thai culture and society such as the ideas values, belief, and ways of life. In addition, the most important graphic designer of this period was His Royal Highness Prince Narissaranuwatiwong.

## บทนำ

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓ เป็นสมัยของการปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก มีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศและได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบตะวันตก มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตที่สำคัญ คือ การยกเลิกระบบทาส ระบบไพร่ เลิกประเพณีการหมอบคลานเข้าเฝ้า มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการแต่งกาย สวมถุงน่องรองเท้า มีเสื้อผ้าตะวันตกสวมเป็นชุดประจำชาติ ทรงขยายการศึกษาออกจากวังมาสู่ประชาชน สร้างโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ทรงขยายการศึกษาโดยอาศัยวัด สร้างโรงเรียนวัดมหรณพ ทรงตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนแผนที่ ฯลฯ ทรงเสด็จเยี่ยมราษฎรหรือประพาสต้น ทรงเป็นที่รักของประชาชนและได้รับการถวายพระนามว่า “พระปิยมหาราช” ในด้านศิลปะและการออกแบบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรอบรู้และเข้าใจด้านทั้งศิลปะไทยและศิลปะสากล ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระปรีชาสามารถในฐานะพระประมุขผู้ทรงชี้นำด้านศิลปะและการออกแบบ พระราชดำริและพระราชวินิจฉัยของพระองค์ทรงมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของงานจิตรศิลป์และประยุกตศิลป์ให้มีความก้าวหน้าและเป็นรากฐานที่มั่นคงให้กับวงการออกแบบสาขาต่าง ๆ ในเวลาต่อมา มีรูปแบบและแบบอย่างซึ่งเป็นที่ยอมรับและชื่นชมของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ งานสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ พระราชวังสวนดุสิต พระรามราชนิเวศน์ และศาลาว่าการ

กระทรวงกลาโหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงมีพระราชดำริให้ผสมผสานสถาปัตยกรรมไทยกับตะวันตกได้อย่างเหมาะสมสวยงาม ส่วนศิลปินเอกในรัชกาลของพระองค์คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบภาพวาดประดับเพดานพระที่นั่งอนันตสมาคม ออกแบบวัดเบญจมบพิตร และตราพระราชลัญจกร

สมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นมีความตื่นตัวที่จะรับกระแสนิยมงานศิลปะและวัฒนธรรมจากต่างประเทศมาปรับใช้ในวงราชการและชีวิตประจำวันของคนไทยทุกระดับ โดยเฉพาะจากกลุ่มประเทศในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมัน ซึ่งเกิดการหลั่งไหลเข้ามาและได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง และรองลงมาเป็นประเทศในเอเชียคือประเทศจีน ด้านประยุกตศิลป์ ได้แก่ งานออกแบบผลิตภัณฑ์ ออกแบบตกแต่งภายใน ออกแบบเครื่องเรือน ออกแบบเครื่องแต่งกาย ออกแบบเครื่องประดับ และออกแบบสิ่งพิมพ์ เป็นต้น มีการสั่งซื้อและนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศมาจำหน่ายอย่างหลากหลาย มีพ่อค้าชาวต่างประเทศมาเปิดห้างร้านและทำธุรกิจจำหน่ายสินค้านำเข้ามากมาย สิ่งของและเครื่องใช้ดังกล่าวที่ออกแบบแปลกใหม่ ลวดลายสวยงาม และคุณภาพดี ทำให้งานออกแบบสมัยใหม่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย โดยเฉพาะทางด้านการรับรู้ทางสุนทรีย์ ค่านิยมและรสนิยม สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยสามารถยอมรับและปรับตนเองให้เข้ากับศิลปะและวัฒนธรรมของชาวตะวันตกได้โดยง่าย แต่ขณะเดียวกันยังสามารถสร้างสรรค์เอกลักษณ์และสืบสานศิลปะไทยให้มีเจริญก้าวหน้าสืบต่อกันมาเป็นแบบอย่างให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและ

ยึดเป็นแบบอย่าง

งานออกแบบสิ่งพิมพ์เป็นงานประยุกต์ศิลป์สาขาหนึ่ง เป็นวิชาการสาขาใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศตะวันตกช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมหรือในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ ดังนั้นพัฒนาการทางการออกแบบสิ่งพิมพ์ของไทยเริ่มเกิดขึ้นอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่นกัน นับได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการบุกเบิกวงการออกแบบสิ่งพิมพ์ไทย เป็นช่วงเวลาที่มึคุณค่าแก่การศึกษา ภูมิปัญญาและความสามารถทางการแก้ปัญหาทางการออกแบบของนักออกแบบไทย เป็นเนื้อหาข้อมูลและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การออกแบบที่สำคัญ สิ่งพิมพ์ที่ประณีตสวยงามในสมัยนี้ส่วนมากเป็นสิ่งพิมพ์สำคัญทางราชการ และพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ ดังนั้นสิ่งพิมพ์เหล่านี้ย่อมเป็นสื่อกลางที่จะสะท้อนถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านศิลปะและการออกแบบได้เป็นอย่างดี

## วัตถุประสงค์

การศึกษากระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสครบ ๑๕๐ ปีวันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ และเพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศเฉลิมพระเกียรติคุณทรงเป็นบุคคลดีเด่นของโลกในด้านที่เกี่ยวข้องกับศิลปศึกษา

๒. เพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์การออกแบบเกี่ยวกับการออกแบบลายกระหนกในงานออกแบบ

สิ่งพิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

## วิธีการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการทางการออกแบบลายกระหนกและรูปกระหนกในการออกแบบสิ่งพิมพ์ใช้หลักการวิเคราะห์ตัวอย่างผลงาน ๒ ประการคือ

๑. รูปทรง (Form) ได้แก่ การจัดองค์ประกอบ ทิศนาตุ เทคนิควิธี

๒. เนื้อหา (Content) ได้แก่ แนวคิด ความหมาย และประโยชน์การใช้งาน

## ผลการศึกษา

พัฒนาการทางการออกแบบสิ่งพิมพ์ที่ใช้ลายกระหนกเพิ่งเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังในรัชกาลที่ ๕ สิ่งพิมพ์ที่ประณีตสวยงามส่วนมากเป็นสิ่งพิมพ์ที่เป็นหนังสือ วารสาร แสตมป์ ตราพระราชสัญลักษณ์และพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ในกระบวนการออกแบบสิ่งพิมพ์ที่มีความสำคัญนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดแนวคิดและวิเคราะห์ผลงานออกแบบด้วยพระองค์เอง ศิลปินและนักออกแบบคนสำคัญที่รับพระบรมราชโองการคือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ รูปทรงและเนื้อหาของลวดลายกระหนกและรูปกระหนกมาใช้ในงานออกแบบสิ่งพิมพ์สมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มคือ

๑. กระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์ของชาวต่างชาติ

๒. กระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์ของไทย

๓. กระหนกในการออกแบบพระราชลัญจกรและพระราชสัญลักษณ์

#### ๔. กระหนกในงานออกแบบแสดมภ์

##### รูปทรงของกระหนก

ผลงานออกแบบสิ่งพิมพ์มีการใช้ทั้งลายกระหนก เช่น ลายก้านขด ลายประจำยาม และรูปกระหนก เทวดานางฟ้า ช้าง ราชสีห์ คชสีห์ ครุฑ นาค พระมหามงกุฏ และพระเกี้ยว เป็นต้น มาใช้ในการออกแบบ ใช้เทคนิควาดเส้นและการเขียนสี ส่วนใหญ่เป็นสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชสำนัก เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ วารสาร

##### ๑. ปกหนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” พ.ศ. ๒๔๑๗

พิมพ์โดยโรงพิมพ์หลวง เท่าที่ค้นพบนับว่าเป็นแบบปกหนังสือแบบเก่าสุดของคนไทยที่ใช้ลายกระหนกเช่นนำลายก้านขดประยุกต์กับลายสากล และรูปกระหนก เช่น เทวดานางฟ้า



๑ หนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” พ.ศ. ๒๔๑๗

นิตยสาร ภาพโฆษณา ธนบัตร แสดมภ์และพระราชลัญจกรแบบต่าง ๆ แนวการออกแบบและจัดองค์ประกอบที่มีลักษณะร่วมของสมัยนี้คือการนำตราสัญลักษณ์หรือพระราชลัญจกรไปใช้เป็นภาพประกอบ สำหรับจัดหน้า Layout จากตัวอย่างที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาทั้งหมดสามารถเลือกยกตัวอย่างที่สำคัญและน่าสนใจเป็นจำนวน ๑๒ ตัวอย่าง (ตามลำดับภาพประกอบ) เพื่อให้เป็นตัวแทนผลงานในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓ ได้แก่

##### ๒. หัวหนังสือพิมพ์ “ข่าวราชการ” พ.ศ. ๒๔๑๙

เป็นหนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกของคนไทยคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ จุดเด่นการออกแบบคือการใช้รูปกระหนกพระคชสีห์ พระราชสีห์และพระมหามงกุฏ



๒ หนังสือพิมพ์ “ข่าวราชการ” พ.ศ. ๒๔๑๙

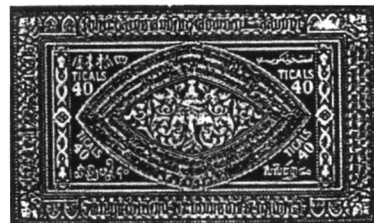
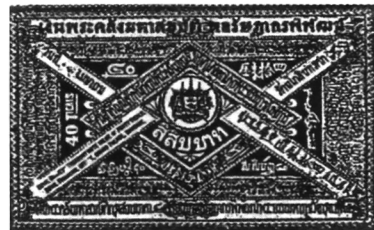
๓. ปกวารสาร “วชิรญาณ” พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับตำแหน่งเป็นบรรณาธิการแทน ใช้พระราชสัญลักษณ์จากพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของรัชกาลที่ ๕ มาวาดเป็นลายเส้นตกแต่งหัวชื่อวารสาร โดยใช้รูปกระหนกพระมหามงกุฎ และพานทอดพระสมุทกับพานทอดดวงแก้วหรือพระ-สูรگانต์



๓ วารสาร “วชิรญาณ” พ.ศ. ๒๔๓๐

๕. เมฆงานพระพระราชทานเลี้ยง “วังบูรพาภิรมย์” พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นการนำเรื่องเกี่ยวกับขบวนพุทธหัตถิมาสร้างเป็นภาพประกอบโดยใช้เทคนิควาดภาพระบายสี การจัดองค์ประกอบมีลักษณะสากล จุดเด่นเป็นรูปช้างและความขำขันที่เครื่องแต่งกายประดับด้วยลายกระหนก

๔. ธนบัตรไทย “๔๐ บาท” พ.ศ. ๒๔๓๕ ออกแบบและพิมพ์โดยบริษัท Giesecke Devrientarrived ประเทศเยอรมัน เป็นการจัดองค์ประกอบแบบสมมาตร ด้านหน้ามีรูปกระหนกตราแผ่นดิน ด้านหลังมีรูปพระเกี้ยวบนเคียวช้างเอราวัณและมีลายกระหนกนาควิวและลายประจำยาม เป็นที่สังเกตว่าเป็นครั้งแรกที่พบการใช้รูปกระหนก “พระเกี้ยว” เป็นภาพประกอบสิ่งพิมพ์



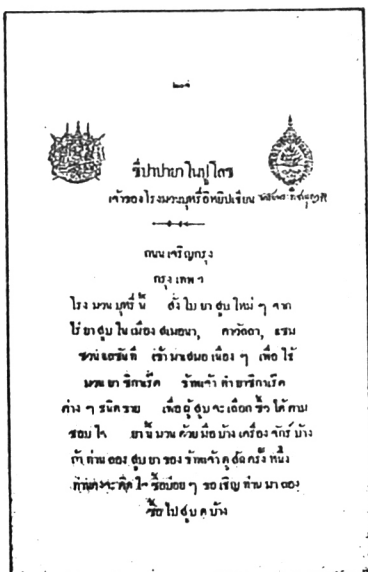
๔ ธนบัตรไทย “๔๐ บาท” พ.ศ. ๒๔๓๕

๖. ปกหนังสือนิตยสาร “กุลสตรี” พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นการออกแบบภาพประกอบเทคนิคลายเส้น การจัดองค์ประกอบมีลักษณะของจิตรกรรมไทยแนวประเพณีที่นิยมเขียนตามผนังโบสถ์ ผลงานนี้เป็นปกนิตยสารสำหรับสตรีเล่มแรกของไทย



๕ เมนู "วังบูรพาภิรมย์" พ.ศ. ๒๔๔๕

๗. ภาพโฆษณา "ซีปายาโนบูลิช" พ.ศ. ๒๔๕๒ ใช้วิธีจัดหน้าชั้นพื้นฐานอย่างง่าย โดยนำพระราชลัญจกรมาเป็นภาพประกอบด้านบนซ้ายขวา เป็นตัวอย่างภาพโฆษณาแบบเต็มหน้า Press Ad แบบแรกที่มีการใช้รูปกระหนก



๗ โฆษณา "ซีปายาโนบูลิช" พ.ศ. ๒๔๕๒



๖ นิตยสาร "กุลสตรี" พ.ศ. ๒๔๔๔

๘. สัญลักษณ์ "ตราแผ่นดิน" เป็นรูปที่พิมพ์แจกในซองยาซิการ์เรต ของบริษัท จอห์น เพลเยอร์ แอนสัน ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นการวาดตามแบบตราแผ่นดินซึ่งออกแบบโดยหม่อมเจ้าประวิฆ ชุมสาย รูปทรงบางส่วนผิดเพี้ยนไปจากต้นแบบของจริง กล่าวคือนักเขียนชาวต่างชาติได้ดัดแปลงรูปคชสีห์และราชสีห์ไปเป็นรูปม้า ด้วยเหตุที่ยังไม่มีความเข้าใจถูกต้องลึกซึ้งเกี่ยวกับศิลปะไทย



๘ ภาพวาด "ตราแผ่นดิน" พ.ศ. ๒๔๔๔

๙. แสตมป์ไปรษณีย์รุ่น “ผินพระพักตร์ เบื้องซ้ายกับครุฑพ่าห์” พ.ศ. ๒๔๕๓ ออกแบบโดย สถาปนิกชาวต่างชาติ Mr. K. M. Tamagno เป็น แสตมป์ไทยแบบแรก que แสดงการใช้ลายกระหนก และภาพกระหนกได้อย่างประณีตสวยงาม ประกอบด้วยรูปกระหนกครุฑเท้าทั้งสองจับนาค ข้างละตัว



๙ แสตมป์รุ่น “ผินพระพักตร์เบื้องซ้ายกับครุฑพ่าห์” พ.ศ. ๒๔๕๓

๑๐. พระราชลัญจกรประจำตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงประทานรูปกระหนก “พระเกี้ยว” ให้เป็นรูปสัญลักษณ์ เพิ่มเติมด้านข้างด้วยลายช่อชัยพฤกษ์ และด้านล่างมีแถบแพรพร้อมพยัญชนะตัวอักษรย่อ “ร.จ.ม.ต.ว.ท.จ.”



๑๐ พระราชลัญจกรประจำตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๙

๑๐. พระราชลัญจกรประจำพระองค์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๒ รูปทรงและเนื้อหาทั่วไป ยึดแนวความคิดการออกแบบตามแบบพระราชลัญจกรของพระราชบิดา “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” คือ ๑) กรอบภาพเป็นรูปไข่แนวนอน ประดับด้วยลายกระหนก ๒) ฉัตรประดับสองข้าง ซ้ายขวา ๓) พานทอดพระสมุดและพานทอดดวงแก้วหรือพระสุรگانต์



๑๐ พระราชลัญจกรประจำพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๒

๑๒. พระราชลัญจกร “พระครุฑพ่าห์” ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นรูปกระหนก “พระครุฑ” กางปีกในกรองวงกลมสองชั้น พร้อมลายกระหนก เปลวเพลิงสอดแทรกประดับเป็นฉากหลัง รัชกาลที่ ๕ ทรงกำหนดแนวคิดและรูปแบบ โดยให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ นริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้รับพระบรมราชโองการ ไปออกแบบและเขียนถวาย



๑๒ พระราชลัญจกร “พระครุฑพ่าห์” ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๖



## เนื้อหาความหมายของลายกระหนก

แนวคิดและความหมายที่สื่อแสดงออกทางใช้ลายกระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์สมัยรัชกาลที่ ๕ นับว่ามีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญต่อการทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปะไทยและวัฒนธรรมของไทย เป็นการปลูกฝังทัศนคติและรสนิยมที่ดีต่อการออกแบบลายกระหนก เรื่องราวของผลงานออกแบบชิ้นสำคัญสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีรูปทรงและเนื้อหาตรงที่คุณค่าทางศิลปะและเป็นประวัติศาสตร์การออกแบบที่น่าศึกษา เป็นความภาคภูมิใจที่ได้รับรู้ว่าคนไทยในอดีตสามารถสร้างสรรค์ผลงานออกแบบที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเรื่องการออกแบบ ทรงกำหนดแนวคิด รูปทรง และเนื้อหาของงานออกแบบสิ่งพิมพ์ที่สำคัญทางราชการ พระราชลัญจกรและอื่น ๆ ทรงแสดงพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถทางการใช้ลายกระหนกและรูปกระหนกในการออกแบบเป็นแบบอย่างให้ศึกษาและเป็นแนวทางปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

## สรุป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีอิทธิพลทั้งด้านแนวคิดและรูปแบบของการออกแบบลายกระหนกในงานออกแบบสิ่งพิมพ์ ทรงมีความรอบรู้ทั้งด้านศิลปะ ประเพณีและวัฒนธรรม แม้จะทรงเสด็จประพาสต่างประเทศหลายครั้งและได้รับการถ่ายทอดแนวคิดการออกแบบตะวันตก และรูปแบบสมัยใหม่ของศิลปะสากล แต่ในงานศิลปะและการออกแบบที่ใช้ในพระราชกรณียกิจทางราชการและส่วนพระองค์แล้วทรงมุ่งเน้นการสร้างสรรคเอกลักษณ์

และสืบสานศิลปะไทย ที่สำคัญคือทรงมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิดการออกแบบและวิเคราะห์ผลงานออกแบบด้วยพระองค์เอง จนทำให้มีผลงานศิลปะและการออกแบบที่มีคุณค่าทางสุนทรียะอย่างสูงเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์มากมาย “สังเกตจากพระราชหัตถเลขาที่มีพระราชดำรัสสั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดปฏิบัติพระราชกิจนั้น จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอัธยาศัยละเอียดสุขุมยิ่งนัก ทรงประกอบพระพระราชกิจใด ๆ ก็ทรงพิถีพิถัน ใ้รงดงามถูกต้องตามแบบแผนไปเสียทุกอย่างไม่ว่างานเล็กหรืองานใหญ่ของเล่นหรือของจริง มีพระราชประสงค์จะปรับปรุงและส่งเสริมศิลปกรรมของไทยทุกแขนงให้เจริญขึ้น ด้วยการนำศิลปกรรมของชาติอื่นมาเทียบเคียง โปรดให้ช่างคิดแบบอย่างถวายก็มักไม่ดีพอพระราชหฤทัยสมดังพระราชประสงค์”(หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์, ๒๕๐๒)

## ข้อเสนอแนะ

แนวโน้มการศึกษาของประเทศไทยควรให้ความสำคัญต่อการเชิดชูเอกลักษณ์ไทย วัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้งระดับโรงเรียนและระดับอุดมศึกษาควรบรรจุรวมด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมไว้ด้วยเสมอ มุ่งเน้นส่งเสริมให้เกิดความรักและหวงแหนในศิลปะประจำชาติ ควบคู่กับเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของศิลปะประจำชาติ ศิลปะไทยเป็นหลักฐานแสดงออกความมีลักษณะเฉพาะ ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนา การเมือง การปกครอง เป็นการถ่ายทอดที่สืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์มาแต่อดีต มีการถ่ายทอดต่อ

คนรุ่นหลัง ศิลปะไทยมีการพัฒนาปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของวิถีชีวิตคนไทยในแต่ละยุค จึงควรมีการศึกษาให้เข้าใจถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ และสามารถสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้อย่างถูกต้อง กล่าวคือ

๑. พื้นฟูหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับ “กระหนก” ขึ้นมาใหม่ Revitalization เพื่อปรับใช้ในหลักสูตรศิลปศึกษา ช่วยฟื้นฟูวงการศิลปศึกษาไทยให้มีรากฐานที่มั่นคงและมีเอกลักษณ์เป็นการใช้ศิลปะประจำชาติให้มีบทบาทนำในการจัดการเรียนการสอน

๒. ครูอาจารย์ควรนำองค์ความรู้เรื่อง “กระหนก” ทั้งลายกระหนกและรูปกระหนกไปใช้ในการเรียนการสอนอย่างจริงจังและเป็นระบบ ทั้งในระดับโรงเรียนและระดับอุดมศึกษา มุ่งเน้นฟื้นฟูการนำภูมิปัญญาไทยของศิลปะไทยไปเป็นฐานในการจัดหลักสูตรศิลปศึกษาตามสาระการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาทั้งควรขยายผลนำไปสู่การจัดการเรียนการสอนศิลปะ

และการออกแบบระดับอุดมศึกษาทุกสาขาโดยใช้กระหนกเป็นสื่อกลางในรูปแบบที่มีมาตรฐานสากล ปรับใช้ได้กับหลักสูตรสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาและกิจกรรมร่วมสมัย

๓. สร้างฐานองค์ความรู้ของลายกระหนกและรูปกระหนก สํารวจศึกษารูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดลายไทยจากหลากหลายแหล่งและจากอดีตถึงปัจจุบัน พัฒนาให้เป็นมาตรฐานเดียว ผลผสมผสานกระแสการอนุรักษ์ค่านิยมแบบเก่ากับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีให้สัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้และรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ ทหาทางปรับให้เข้ากับความต้องการและความสนใจของผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น

๔. ควรจัดให้มีรายวิชาประวัติศาสตร์การออกแบบไทย เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญานักออกแบบไทยและแบบอย่างผลงานที่มีคุณค่า สร้างความเข้าใจและภาคภูมิใจในผลงานออกแบบที่มีเอกลักษณ์ศิลปะไทย

## รายการอ้างอิง

- กำธร สติกรกุล. ๒๕๒๖. **ลายสือไทย ๗๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ดวงจิตร์ จิตรพงศ์, หม่อมเจ้า. ๒๕๐๒. **ตาลปัตร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ชลุด นิมเสมอ. ๒๕๔๒. **องค์ประกอบของศิลปะ พิมพ์ครั้งที่ ๕**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. ๒๕๒๑. **ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ ประทานพระยาอนุমানราชชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตสถาน. ๒๕๒๖. **พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- วิทย์ วิศทเวทย์. ๒๕๔๖. “การวิจัย: กิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์.” **บทความประกอบการวิจัยเรื่อง การประมวลความรู้จากการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาปรัชญา.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ๒๕๓๕. **ศิลปะร่วมสมัยจดหมายเหตุ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- สันติ เล็กสุขุม. ๒๕๔๕. **กระทนในดินแดนไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. ๒๕๓๔. **พระราชลัญจกร พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

### ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สันติ คุณประเสริฐ สาขาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย